

Osvrti i kritike

Ivan Stojković - Dubrovčanin (1392./95. - 1443.). *Konkordancija nepromjenjivih dijelova Biblije. Šesnaest biblijskih hermeneutskih postavki*, uvod, latinski izvornik i hrvatski prijevod, **Nikola Hohnjec**, rasprava »Život i djelo Ivana Stojkovića«, **Franjo Šanjek**. *Croatica christiana - fontes*, sv. 23. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006., 124 str.

Poslije gotovo četvrt stoljeća otkako su Hrvatska dominikanska provincija i izdavačka kuća *Kršćanska sadašnjost* objavile *Tractatus de Ecclesia* dominikanca Ivana Stojkovića, raspravu koju naši stručnjaci smatraju prvim traktatom o Crkvi u povijesti katoličke teologije, dočekali smo suvremeno izdanje još jednog značajnog djela ovog poznatog teologa, Dubrovčanina i branitelja interesa svog zavičaja u visokim krugovima tadašnje evropske zajednice. Njegov životni put obilježavale su kontroverze, s obzirom da se zalagao za crkveno jedinstvo, a umro je u sukobu s rimskim papom. Stajalište je današnje historiografije da je tako bilo više zbog prilika na koje nije mogao utjecati, nego zbog njegovih vlastitih odluka. Tako je i ovdje upozoreno da ga je "njegov ekleziološki nauk i protiv volje doveo do raskida s papom" (str. 13). U tom pravcu tumačenja kreću se, dakle, ne samo suvremeni monografski prikazi Stojkovićeve života i rada, već i popratni komentari uz kritička izdanja njegovih teoloških rasprava. Budući da smo svjedoci sve većeg broja objavljenih radova klasičnih autora iz dubrovačke prošlosti, treba svakako pozdraviti trud uloženi da bi se javnost upoznala i s ovim plodom bogatog Stojkovićeve stvaralaštva.

Kao kršćanski mislilac i apologet, zalažući se za unutarnju obnovu Crkve uz prevladavanje podjela spram husitskog pokreta i Istočnog kršćanstva, beznadno ugrožena prodorom islama, dubrovački dominikanac je prvenstveno bibličar i na poznavanju Biblije temelji svoju aktivnost. Kroz uvodnu raspravu akademika o. Franja Šanjeka OP, redovitog profesora crkvene povijesti na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, iznose se pregledno i sažeto glavne

smjernice kojima je tekao Stojkovićev nemiran životni put. Stručnjacima je već temeljno poznata priča o njegovu podrijetlu iz ugledne obitelji pučana s priznatim mjestom u društvu srednjovjekovnog Dubrovnika, o školovanju na prestižnim visokim učilištima u Padovi i Parizu (uz novčanu potporu domaće sredine i pod visokom zaštitom generala Dominikanskog reda Leonarda Datija), te o kasnijoj karijeri uglednog diplomata, dosegaši vrhunac položajem glavnog tajnika glasovita Baselskog sabora (1431/8.) koji je izravno radio na prevladavanju krize u Rimskoj crkvi. Dvogodišnji boravak u Carigradu, od 1435. do 1437., i susreti s bizantskim carem Ivanom VIII. Paleologom, te osobito s patrijarhom Carigradske patrijaršije Josipom II., uobičajeno se navode kao opća mjesta gdje je Stojković izbrusio diplomatsku vještinu. Upravo je na razdoblju provedenom u Carigradu i na Stojkovićevim naporima za sjedinjenjem dviju Crkava, uz dolazak bizantskog izaslanstva na Zapad, postavljeno težište ovog predgovora, uz ocjenu da je Stojković bio "žrtva neznanja i predrasuda svog vremena", budući da "Zapad iza [crkvenog raskola] 1054. gubi smisao koncilskog zajedništva koje se temeljilo na jedinstvu Istočne i Zapadne crkve, a u zajedništvu pape i patrijarha" (str. 13). No, kroz razgovore s čelnicima bizantske države i Crkve, dubrovački dominikanac ipak je razvio teorijske poglede na teologiju kao disciplinu kojoj je, ponukan tadašnjim okolnostima, prilazio prvenstveno s apologetske strane.

U tom kontekstu nastao je Stojkovićev *Tractatus de Ecclesia*, začeti neposredno poslije rasprave s husitima u Baselu 1432. Toj obuhvatnoj raspravi kao uvodno djelo služi i tekst koji je ovdje pred nama, *Konkordancija nepromjenjivih dijelova Biblije*. Bilo bi stoga zanimljivo da je u biografskom pregledu ostalo više mjesta za navedenu raspravu s husitima na Baselskom saboru, a za to je moguće izdvojiti još barem dva razloga. Naime, bibliofilske sklonosti našeg sugrađanina, prikazane tako što tijekom boravka u Carigradu nije žalio truda ni sredstava da bi nabavio dragocjene rukopise (str. 15-17), dolaze do punog izražaja ponajviše kroz njegovo znanstveno stvaralaštvo posvećeno teološkim

pitanjima. Drugim riječima, kao čovjek široke kulture i dubokog znanja, Stojković je tražio za odgovorima na suvremene teološke prijepore kroz riznicu ranih otačkih spisa, patristike, ali i klasičnih filozofskih djela. Ovim pomagalom, dakle, izravno se služio na apologetskom polju. Osim toga, u raspravi s husitima mogu se tražiti i dodatni odgovori na pitanja zašto je skončao kao protivnik rimskog pape Eugena IV. i, što više, kao kardinal protupape Feliksa V. *alias* vojvode Amadea Savojskog. Ipak, uočena manja nedosljednost može nas dodatno potaknuti u naporu da što dublje proniknemo u zapletena pitanja kojima su obilježeni njegov lik i stvaralaštvo.

Dok nas biografski pregled Stojkovićeve životnog puta upozna s autorom djela, uvodnu raspravu o tekstu *Konkordancija nepromjenjivih dijelova Biblije* napisao je dr Nikola Hohnjec, također redoviti profesor Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, ujedno prevoditelj i priređivač latinskog izdanja. Uloživši mnogo truda da pojasni dvojbe koje su postojale oko autorstva teksta, nekoć pripisivana suvremeniku, Španjolcu Ivanu iz Segovije, odnosno humanistu iz 16. stoljeća, Skandinavcu Eriku Olaiu, priređivač uspješno prikazuje tradiciju prenošenja teksta, čijim autorom nepobitno smatra Ivana Stojkovića. U prilog svojoj tvrdnji ne ističe samo činjenicu da se tekst nalazi u Stojkovićevoj pisanoj ostavštini u knjižnici Baselskog sveučilišta (str. 19), već naglašava da je i svršetak dubrovačkog dominikanca kao izopćenika iz Rimske crkve nemalo pridonio kasnijem negiranju njegova autorstva (str. 28-29). Prihvatimo li misao da je Stojković "poznavanjem biblijske ezgezeze nadilazio prosječnog sveučilišnog profesora svog vremena" (str. 25), bit će lakše razumjeti mjesto koje mu pripada u tradiciji biblijske predaje, tim više što navedenim djelom predstavlja samo kariku u lancu, koji u ovom predmetu seže u rano srednjovjekovlje. Naime, još sredinom 13. stoljeća započela je izrada biblijskih korektora koji su prethodili obimnim biblijskim konkordancijama, dok je u Stojkovićevo vrijeme vršena podjela biblijskih knjiga, i to prvo na poglavlja, a kasnije i na retke. No, za razliku od velikih biblijskih konkordancija, pred nama je ovdje

kratka biblijska hermeneutika, zasebna disciplina koja ne objašnjava nastanak, razvoj, izdavanje i korištenje biblijskih konkordancija. Činjenica je stoga da sam naslov donekle zbunjuje čitatelja, jer pod njim očekuje cjeloviti pregled svih nesklonjivih riječi u Bibliji, čega se i prihvatio Stojkovićev mladi kolega s Baselskog sabora, Ivan iz Segovije, koji se zanimao za ovaj sadržaj zbog vjerskih rasprava s pristašama Istočne crkve. Umjesto toga, pred nama je Stojkovićeve hermeneutika o tumačenju Sv. pisma, podijeljena na šesnaest općih postavki. Štoviše, sam autor u svome uvodu jezgrovito opisuje cijeli sadržaj djela kao "...opće postavke kojima bismo se u razumijevanju Svetog pisma ravnali kao nekim pravilima i smjernicama" (str. 47).

Već po početnoj rečenici ("Nakon što sam ovo ponizno izložio, dolazim do četvrti i glavne namjere našega sadašnjeg djela, naime do odgovora na pitanje o pričesti presvete euharistije pod obje prilike", str. 39) daje se naslutiti da je u pitanju polemika, i to o pričesti pod obje prilike (*sub utraque specie*). Zato možemo tim više žaliti što u uvodnom dijelu nije posvećeno više pozornosti raspravi s husitima u Baselu, koja se vodila upravo oko tog pitanja. Ovaj pristup obilježavao je našu klasičnu historiografiju. Primjerice, opisujući Stojkovićeve rasprave s predstavnicima husita na Baselskome saboru u siječnju 1432., Serafin Marija Crijević sredinom 18. stoljeća u biografiji svog sugrađanina naglašava da je tom prilikom bilo govora o značenju pojedinih riječi za cjeloviti smisao vjerske poruke. Tom prilikom se, po Crijeviću, bio razvio spor oko tumačenja latinske čestice *nisi*, u klasičnom značenju 'osim', a to je potom prerasló u potrebu da se pregledaju sve čestice iz svetih spisa koje su gramatičari bili odredili kao *indeclinabiles*, 'nesklonjive'. Na to se Stojković okrenuo temeljitom proučavanju takvih čestica i njihova značenja, te je napisao novi rječnik nesklonjivih riječi obaju Zavjeta. Crijević dalje navodi da Stojković zbog brojnih obveza nije stigao sam dovršiti čitav tekst, pa je uređeno izdanje s abecednim popisom riječi objavio Španjolac Ivan iz Segovije, koji je također sudjelovao u radu Baselskog sabora. Ipak, zaključimo da je Stojković idejno potaknuo ovo djelo i da je tu samo proširio rad započet još u

Carigradu, shvaćajući golemu važnost koju je za pravilno razumijevanje tananih teoloških razlika imalo prenošenje značenja čak i jednosložnih prijedloga.

Stojkovićevih šesnaest općih postavki može se formalno podijeliti u tri cjeline. Redom, to su dogmatika, odnosno navođenje neoporecivih istina na kojima se temelji istinitost Sv. pisma, potom noematika, tj. proučavanje načela o višestrukom smislu Sv. pisma, te heuristika, kojom se prikazuje kako pronaći i postići zdrav i dobar smisao Sv. pisma. U dogmatici, Stojković često obrazlaže uz pomoć prirodnih znanosti, tvrdeći da i kod njih postoje načela "koja se kao prvotna ne mogu dokazati" (str. 39). Pored biblijskih tekstova, argumentacija se u velikoj mjeri temelji na klasičnim autoritetima: filozofima poput Aristotela i Boecija, teolozima poput sv. Augustina i Tome Akvinskog, te nezaobilaznog štiva *Sentencija* Petra Lombardskog, temeljnog teološkog priručnika zapadne Evrope u vrijeme rane skolastike. Svoje mjesto tu nalaze i mlađi autori, poput franjevca Nikole Liranskog. S njegovim imenom susrećemo se već u uvodnoj raspravi o Stojkovićevu tekstu, iako je priređivač izdanja temeljne biografske podatke o ovom autoru naveo tek u kazalu imena na kraju knjige.

U Stojkovićevu raspravljanju i dokazivanju osjeća se i utjecaj dijalektike. Tumačeći potrebu neprekidnog objašnjavanja i rasvjetljavanja smisla Sv. pisma, iako je ono potpuno i cjelovito, ponovo povlači usporedbe s prirodnim znanostima i filozofijom, koju "ili Aristotel nije postupno i dostatno predao, ili ako ju je savršeno prenio, do nas nije potpuno i savršeno stigla. Albert Veliki i drugi latinski filozofi napisali su brojne knjige i izlaganja da ga upotpune" (str. 63). Ističe važnost mišljenja i djelovanja "da se ljudska pamet ne bi ulijenila" i da istovremeno ne bi bilo zastranjivanja, kao ni ismijavanja od strane nevjernika (str. 87). Upravo s tim u vezi Stojković zagovara geslo o obrani autoriteta razumom: "Tko se više služi razumom, čini se da njegove riječi imaju veći autoritet" (str. 91; ovu misao posuđuje iz djela *Decretum* znamenitog Gracijana, najpoznatijeg stručnjaka za kanonsko pravo iz 12. stoljeća). Ovakvo izlaganje prirodno navodi autora da upozori na "raznolik

način razvoja" Sv. pisma, koji treba promotriti da bismo dobili pravi doslovni smisao Sv. pisma: "...mnogi su odlomci Sv. pisma međusobno proturječni ako ih promatramo samo u gramatičkom smislu" (str. 75). Na ovaj način možemo vrednovati i Stojkovićev doprinos izučavanju Biblije koji ostvaruje ovim djelom i pritom se složiti s ocjenom priređivača da je Stojković ovdje izabrao "hermeneutski put, jer je upravo on poslužio u razvoju i obrani dogmi, a predstavljao je i pomagalo u ondašnjem kontroverzističkom i nazovi ekumenskom nastojanju oko izmirenja" (str. 19).

Latinski tekst naveden je bez numeracije redaka u kritičkom izdanju. Tekst izvornika priređen je po izdanju dokumenata Baselskog sabora koje je objavio Ivan Dominik Mansi sredinom 18. stoljeća i po rukopisu iz Stojkovićeve pisane ostavštine u knjižnici Baselskog sveučilišta. Izvršena je usporedba i s rukopisom Erika Olaia sa Sveučilišta u Uppsali, ranije objavljenim u obliku kritičkog izdanja, kako bi se otklonile manje dvojbe i potvrdilo već postojeće mišljenje da ovaj autor nije izvorno napisao djelo *Konkordancija nepromjenjivih dijelova Biblije*, nego je samo razradio raniji tekst iz Stojkovićeva pera. Ipak, snalaženje u ovoj problematici bilo bi olakšano da je priređivač izdanja odmah u svojoj uvodnoj raspravi naveo osnovne biografske podatke o skandinavskom autoru, kao i o filologu Franzu Stegmülleru koji je kritički objavio njegov tekst, umjesto što je to prikazano u kazalu imena na kraju knjige. Hrvatski prijevod dosljedno prati latinski izvornik, a osobito je vrijedno nastojanje da se razriješe svi citati, tim više što su biblijski citati većinom bili navedeni samo po poglavljima, a prilikom navođenja "filozofa, crkvenih otaca i teologa onog vremena... svi su ti izvori ovdje ispremiješani" (str. 30-31). Pritom, dakako, nije zaboravljena ni zahvala Stegmülleru za raniji rad.

Na kraju slijede biografije dvojice hrvatskih priređivača djela te sažeci na engleskom, francuskom i hrvatskom. Knjiga je opremljena kazalom imena, kratkim kazalom pojmova i biblijskim kazalom, a među likovnim priložima ističe se snimak rukopisa završnog dijela zahvalnog

govora Ivana Stojkovića na doktorskoj promociji u Parizu 1420., također pohranjen u knjižnici Baselskog sveučilišta. Dani su i kratki izvaci iz dviju recenzija.

Neovisno o tome hoće li Ivan Stojković biti za nas prvenstveno *homo biblicus*, bibličar (str. 28), ili pak, šire gledano, preteča humanizma i evropskog jedinstva (str. 15-17), neosporno je da se svojim značajem izdigao nad vrtlogom evropskih zbivanja iz prve polovice 15. stoljeća. On i dalje zaslužuje svestrano razmatranje, a na tom putu valja odati osobito priznanje i ovom savjesnom i temeljitom radu koji nam neposredno približava izvornu Stojkovićevu misao.

Relja Seferović

Benedykt Cotruglio, *Księga o sztuce handlu*, priredili **Piotr Wróbel** i **Jacek Bonarek**. Krakow: Towarzystwo Wydawnicze "Historia Jagellonica", 2007., 172 str.

I.

I knjige imaju svoju sudbinu - kaže stara latinska izreka Terentianusa Maurusa. O tome najbolje svjedoči "sudba kleta" knjige našeg Benedikta Kotruljevića. Rukopis knjige *O umijeću trgovanja* Kotruljević je napisao (i završio) u ljeto davne 1458. godine (prije 550 godina - ove je godine ta obljetnica!). Bila je to tada - u Renesansi - prva knjiga koja je obrađivala fenomen tadašnje mediteranske trgovine (što su bili prvi koraci prema današnjoj globalizaciji svijeta). Prepisivao se rukopis (tada u Italiji još nema tiska - Guttenberg je Bibliju tiskao 1452/5. godine), u mnogo primjeraka, a tri su i do danas sačuvana (2 u Firenci, a najstariji prijepis čuva se na Malti). Tek 115 godina kasnije taj se rukopis tiska u Veneciji, u tiskari Frane Petrića-Patritiusa koji je rukopis "redigirao", krateći dijelove rukopisa i unoseći svoje dopune. Knjiga odmah dobiva veliki publicitet - tiskaju se čak četiri izdanja na talijanskome, kao i francuski prijevod (u Lyonu godine 1582.). I nakon posljednjeg izdanja (na talijanskome u Bresci godine 1602.), knjiga pada u zaborav.

Interes za nju obnavlja početkom 20. stoljeća Karel Petr Kheil, koji objavljuje o Kotruljeviću i njegovoj knjizi traktat (na češkom i njemačkome, prijevod i na ruskome), i obnavlja interes za njega, posebno za njegov pionirski rad na dvostavnom knjigovodstvu. No, na prva suvremena izdanja čeka se dugo: Društvo računovođa Hrvatske, na poticaj prof. V. Franca, objavljuje (1975.) reprint tiskanog izdanja Kotruljevićeve knjige (iz 1573. godine); više je prijevoda na hrvatski toga rada (iz 1958., 1963., 1985. i 1989. godine). Tada U. Tucci izdaje u Veneciji novo izdanje te knjige - prema rukopisima sačuvanima u Firenci - ukazujući na brojne razlike između originala i tiskanog teksta iz 1573. godine. To otkriće uzrokuje stanovito usporavanje afirmacije Kotruljevićeve misli i tiskanje novih prijevoda (kritičko izdanje Kotruljevićeva rukopisa bit će izdano ove jubilarne godine u izdanju HAZU i Društva računovođa iz Zagreba), ali se misao Kotruljevića ipak reafirmira u svjetskoj znanosti (zahvaljujući simpoziju o B. Kotruljeviću, održanom u organizaciji HAZU 1996. u Dubrovniku, kao i nizu radova objavljenih u zemlji i inozemstvu). To potiče i inozemne istraživače da ocijene i valoriziraju Kotruljevićev opus. Čak se i u Italiji sada tiskaju knjige, koje našem B. Kotruljeviću daju primat u diseminaciji dvostavnog knjigovodstva (a ne, kao dotad, Talijanu L. Paccioliju).

II.

Dokaz povećanog interesa znanosti za djelo Benedikta Kotruljevića predstavlja i prijevod njegova kapitalnog djela, "Knjiga o umijeću trgovanja", na poljski jezik. Recimo odmah - to je, poslije onog iz 1582. godine na francuski, prvi prijevod na jedan strani jezik, ako izuzmemo, dakako, hrvatske prijevode. Taj nam dolazi - vidimo - čak 425 godina nakon prvog prijevoda s talijanskog. Za pisca ovog prikaza to je znak povećanog interesa svijeta za hrvatski doprinos svjetskoj znanosti, koji nije bio mali, ali je ostao zapostavljen (dijelom i zbog našeg vlastitog nemara prema toj baštini). Knjiga je inače ozašla u izdanju izdavačkog poduzeća "Historia Jagellonica", koje djeluje na Jagielonskom sveučilištu u Krakowu. Na 172